

LES FORTIFICACIONS
I ALTRES ASPECTES
INÈDITS DE LA TERCERA
GUERRA CARLINA
A SANT CELONI

JOAN PORTALS I MARTÍ

INTRODUCCIÓ

Un fet casual va facilitar-me l'accés a la documentació que és la base d'aquesta monografia. Un bon amic, Albert Traserra, enginyer i historiador, en la recerca que duia a terme a l'Arxiu de la Corona d'Aragó per la seva tesi doctoral, em va alertar de l'existència d'una documentació referent a Sant Celoni que em podia interessar. Es tractava d'un petit expedient instruït per la Capitania General de Catalunya, a instància del cos d'Enginyers Militars, catalogat a l'apartat *Diversos* de l'Arxiu sota la referència *Comandància d'Enginyers*, vol. 593, expedient 2581.

En aquest expedient, i en no gaires pàgines, una sèrie de documents, la majoria de la Comandància d'Enginyers, expliquen la situació de les defenses de Sant Celoni en els anys 1874 i 1875, durant la tercera guerra Carlina, i proposen mesures per millorar-les amb l'objectiu de prevenir possibles atacs dels rebels carlins, els quals estaven interessats en accedir al control d'una vila que gaudia d'una situació estratègica privilegiada, a mig camí entre Girona i Barcelona. A més, també era un lloc clau pel control d'unes zones rurals i muntanyoses, com eren el Montseny i el Montnegre, d'acció preferent per a ells,

En tractar-se d'unes fortificacions que van ser desmantellades immediatament després d'acabar-se el conflicte, he cregut interessant donar a conèixer un tema del qual sembla que no existeix actualment una memòria històrica concreta més enllà de les qüestions tradicionals ja sabudes de les antigues muralles, portes i torres de defensa de la vila, elements que precisament en aquells anys havien sofert ja o estaven en camí de patir un procés important de transformació.

Crec que les pàgines de les *Monografies del Montseny* són un bon lloc per donar a conèixer aquestes fortificacions temporals que formen part, encara que potser són poc conegudes, de la història local de Sant Celoni. És un tema que ens permetrà també endinsar-nos una mica en el significat d'una guerra civil, no massa allunyada en el temps, que en el seu moment va deixar una forta petjada en la vida dels pobles i de les persones que la van patir.

EL MARC HISTÒRIC

Les guerres carlines van tenir, indubtablement, un protagonisme notable al nostre país al llarg del convuls segle XIX, un segle que es va iniciar amb una cruenta guerra contra els francesos per la invasió napoleònica i que va anar alternant guerres, aixecaments i pronunciaments militars, constitucions diverses i sovint contradictòries i que, per tant, va estar presidit per una inestabilitat política continuada.

Durant tot el segle, els canvis de govern van ser freqüents i el protagonisme dels militars, també. Alguns exemples en són, ja a la segona meitat de segle, fets tan destacats com la Revolució de Setembre de 1868 que va destrossar Isabel II i va donar pas a un govern militar. A aquest el va succeir l'effimer regnat d'Amadeu I de Savoia entre 1871 i 1873, que va acabar amb la proclamació de la I República l'any 1873. Aquesta, que no va durar ni un any, va ser enterrada per la Restauració o pronunciament de Sagunt del 29 de desembre de 1874, protagonitzat pel general Martínez Campos i que va significar el retorn del rei Alfons XII.

Barrejats amb tots aquests esdeveniments, per ells mateixos prou complicats i desestabilitzadors de la vida normal del país, els aixecaments carlins afegiren més llenya a un foc que tendia a encendre's a la més petita ocasió. El carlisme s'havia iniciat ja durant els darrers anys del regnat de Ferran VII, quan amplis sectors de l'Estat espanyol (especialment a Navarra, el País Basc i Catalunya), que no estaven d'acord amb un centralisme que tenia les seves arrels a les Corts de Cadis de 1812, es decantaren per fer valer els drets successoris del germà del rei, Carles Maria Isidre, ja que el rei no havia tingut descendència masculina, i no va ser fins pocs anys abans de morir que va tenir una filla, la futura Isabel II.

La qüestió dinàstica va ser un pretext, ja que darrere d'aquesta s'amagaven, a més, dues maneres d'entendre aquella societat. Una més tradicional, que enyorava una monarquia de caire absolutista, protectora dels interessos de les classes privilegiades (Església, noblesa, exèrcit, pagesos benestants,...), i una altra, la liberal, inspirada teòricament en els principis de la Il·lustració importats de la França revolucionària, que defensava la llibertat individual, sobretot en l'aspecte econòmic, i, almenys formalment, també en el polític. En aquest sentit, podríem dir que la causa liberal era recolzada especialment per les classes urbanes de les viles o ciutats grans, mentre que la gent dels pobles petits, on els propietaris rurals i el clergat tenien una influència més gran, donava suport als carlins.

I una tercera qüestió que planava darrere el conflicte estaria relacionada amb una visió diferent de l'Estat. Mentre que pels liberals el subjecte teòric dels drets seria l'individu (tal com consagraven ja les Corts de Cadis que van

arraconar els territoris com a subjectes de la sobirania popular), en els plantejaments teòrics del carlisme els territoris són subjectes d'uns drets històrics que han de ser respectats, amb els furs i llibertats que dimanen d'aquests drets.

Tot plegat, però, era molt teòric, ja que els matisos entre un i altre bàndol eren infinits. És cert que la qüestió religiosa va inclinar la major part del clergat i de l'Església cap al carlisme, sobretot a causa de les ocupacions de béns eclesiàstics, de la crema de convents i la clausura de monestirs l'any 1835 i també, per què no, de les diferents lleis desamortitzadores que havien obligat a la venda forçosa de molts béns eclesiàstics.

No obstant, les raons d'un i altre bàndol eren contradictòries i la seva manera d'actuar també ho era. Ho explica d'una manera molt gràfica Antoni Pladevall en les primeres pàgines d'un llibre que titula *La tercera guerra carlina vista per un liberal* i que recull extractes d'una *Crònica* escrita per Joan Camps i Prat, un petit propietari de Seva, liberal però catòlic, que va ser testimoni presencial del conflicte i en va deixar escrita una crònica: *Ni els liberals eren tots antirreligiosos o menjacapellans, ni els carlins eren sants i bona gent perquè anaven a missa i deien el rosari; però, en canvi, acabada la primera guerra carlina, molts antics carlins es tornaren trabucaires i, durant les guerres, per no tenir presons afusellaven amb molta facilitat els presoners, com recorden els monuments de Llaès, al Ripollès, o de Collformic, al Brull; aixó sí, després de confessar-los a tots.*

SANT CELONI A LES DUES PRIMERES GUERRES CARLINES

Encara que l'objecte d'aquest treball se centra bàsicament en la tercera guerra Carlina a Sant Celoni, que, com d'altres viles, es va veure obligada a fortificar-se per assegurar la seva defensa davant de possibles atacs de les faccions carlines, és interessant fer referència al que van significar les dues primeres guerres per a una població que sempre havia restat en mans de l'exèrcit liberal però que temia les escomeses dels carlins que campaven per la comarca i feien dels boscos del Montseny i del Montnegre llocs de refugi i base de les seves operacions. Es tracta d'uns precedents que, sens dubte, van condicionar l'actuació dels celonins i dels encarregats de la defensa de la vila uns anys després.

De la primera guerra Carlina, la coneguda com a guerra dels Set Anys (1833-1840), en tenim algunes referències a Sant Celoni. El Diccionari de Pasqual Madoz (vol.I pag. 433) afirma que la vila *que ha padecido bastante en aquella guerra civil, en 1835 fue atacada por los carlistas, quienes no la pudieron tomar.*

També Jaume Vilageliu, en el seu llibre *Santcelonines*, esmenta algunes morts violentes ocorregudes el mes de març de 1837 com a conseqüència d'un

enfrontament als afores de Sant Celoni: Jaume Maynou, Francesc Borrell i Joan Serra, els quals *moriren en lo camp*, segons explica el llibre d'òbits de la parròquia. Poc més tard, Josep Lloró i Salvador Vivet també van morir de mort violenta. I encara, pel juny del mateix any, dos miquelets forasters, en Lluís Companys i en Feliu Batlle, foren *morts alevosament*.

A la desgràcia de la guerra, l'any 1834 s'hi havia afegit l'extensió de la pesta del *còlera morbo* que va ocasionar una gran mortaldat a la vila i a la seva comarca natural, de tal manera que la gent va deixar d'acudir al mercat setmanal de Sant Celoni. Davant d'aquest fet, els obrers de la parròquia es van queixar al bisbat perquè l'església havia vist *reducido casi a la nulidad los productos de la renta que percibía en los mercados que semanalmente se hacían en esta*, i l'Ajuntament va acordar rebaixar de manera notable el preu dels arrendaments dels llocs del mercat, amb l'objectiu de donar-li un nou impuls.

Una altra de les conseqüències d'aquells anys va ser l'abandonament definitiu del convent per part dels caputxins l'any 1835. En aquell any en molts llocs es van produir cremes de convents i matances de frares que el govern liberal no va poder o no va voler evitar. La fugida dels frares va ser el primer pas per a l'enderrocament del convent, al qual va contribuir anys després un cos de miquelets. Precisament, d'aquest cos n'era aleshores tinent el futur general Prim.

La marxa dels caputxins de Sant Celoni va ser un dels molts exemples de com la lluita contra el carlisme va derivar en actes antireligiosos i persecució del clergat, tant regular com secular, que en moltes ocasions es va veure forçat a abandonar el seu lloc. Aquest fet el veurem novament a Sant Celoni en els anys de la tercera guerra Carlina.

El malestar en tots els pobles era general, en especial en el més petits, els quals, sense defenses, i a vegades amb la connivència de les autoritats civils i religioses, estaven més exposats als atacs de les partides carlines. Aquests atacs tenien l'objectiu d'imposar-los contribucions i requisar-los béns i bestiar, a més de segrestar persones que poguessin proporcionar-los un rescat. Una partida de defunció de 16 de maig de 1836, que Vilageliu esmenta, ens informa de la mort de Pere Masgrau, *pagès de Gualba domiciliat en esta per los disturbis del temps*, fet que fa pensar que algunes persones de la rodalia havien cercat refugi a Sant Celoni perquè la vila els oferia més possibilitats de defensa i protecció en cas d'atacs carlins.

En mancar, entre d'altra documentació, els llibres d'òbits corresponents a aquells anys, hem trobat només una referència documental directa a Sant Celoni de la segona guerra Carlina, la coneguda com a guerra dels Matiners i que va durar de 1846 a 1849.

L'única excepció a aquesta manca documental ens la proporciona l'expedient 2581 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, esmentat a l'inici del treball. El

document més antic que hi figura és un escrit del Capità General de Catalunya dirigit a la Subinspecció d'Enginyers, en el qual aquell disposa que es fortifiqui *pasajeramente* una casa que, per la seva posició dins la vila, sigui la més adequada per servir de *cuartel y punto de apoyo* de la guarnició que defensa Sant Celoni. L'escrit està datat el 21 de juliol de l'any 1847, per tant, en plena guerra dels Matiners.

I acabada ja aquesta segona guerra Carlina, el novembre de l'any 1850, un nou ofici de l'autoritat militar va autoritzar l'enderrocament de la casa-fortí que s'havia construït *en la que fue mesón, sita en la plaza de dicho pueblo, con objeto de que en su terreno puedan edificarse las Consistoriales con un cuerpo de guardia capaz para doce hombres*. És a dir, sembla clar el destí que havia tingut en un passat no tan llunyà el solar que avui ocupa l'Ajuntament de la vila: primer, com a quarter d'almenys una part del destacament de guarnició a Sant Celoni (la resta de soldats i oficials sembla que s'allotjaven en diferents cases) i, molt abans, com a hostal.

Més endavant veurem com aquest expedient de la Comandància d'Enginyers de Barcelona conté més informació d'interès pel que fa a la tercera guerra Carlina a Sant Celoni i a les fortificacions que amb motiu d'aquesta es van fer a la vila.

La guerra dels Matiners va ser una guerra de guerrilles, que es nodrien de partides formades per antics trabucaires i bandolers, joves desertors, camperols arruïnats, proletaris de les ciutats, i també per antics combatents carlins provinents de les partides que havien operat a la primera guerra dels Set Anys. Aquestes partides utilitzaven tàctiques de guerrilla i atacaven l'exèrcit regular, molt superior en efectius, aprofitant el relleu accidentat del Montseny, que els servia de refugi.

Per aquest motiu, és probable que no intentessin atacar Sant Celoni, protegida per la seva guarnició, i, en canvi, sí que es moguessin per indrets allunyats dels principals nuclis habitats, com Sant Marçal, la Calma, coll Pregon o Sant Segimon, que els oferien un escenari més propici per a les seves accions, de les quals n'hi ha constància. Més a prop, fins i tot, concretament a Sant Esteve de Palautordera, tenim també notícia d'alguna acció de guerra dels Matiners, que s'enfrontaren a una columna de l'exèrcit vinguda de Sant Celoni. Fruit d'aquesta acció va ser la mort d'un home (del qual no se'n cita el nom) que consta a l'Arxiu Parroquial de Sant Esteve amb data 18 de juliol de 1848: *d'una sorpresa, escomès per la columna de Sant Celoni un home morí y amb consentiment del comandant de la columna d'Isabel II D.Luís Mª Andriani se'l va enterrar*. Tot això fa pensar que la guarnició de Sant Celoni feia operacions de càstig per la comarca quan s'hi detectava la presència de guerrilles dels Matiners a fi i efecte de prevenir que no s'acostessin a la vila.

LA TERCERA GUERRA CARLINA A SANT CELONI. LES FORTIFICACIONS DE LA VILA

Les fonts que ens proporcionen informació directa de com van ser els anys de la tercera guerra Carlina (1872-1876) a Sant Celoni són diverses. Per una banda, les anotacions dels llibres parroquials, per les quals podrem deduir si les morts del període tenien o no relació amb la guerra i, en cas afirmatiu, si aquelles defuncions corresponien a persones civils o únicament a militars; i una altra qüestió, que en aquest llibre es detecta, i que és un baròmetre de l'estat del poble en aquells moments: la fugida dels sacerdots responsables de la parròquia.

Una segona font d'informació són les actes municipals que recullen els acords del ple de l'Ajuntament i que sovint fan menció del context que viu Sant Celoni, en especial en tres aspectes: la contribució de la vila i els seus habitants al manteniment de les tropes que s'hi hostatgen o hi estan de pas; el reclutament de les rondes volants per defensar l'entorn; i l'estat de les fortificacions que han de servir per prevenir els atacs carlins. Aquesta documentació es complementa amb dades provinents de documentació municipal d'algun dels pobles veïns.

L'expedient trobat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, al que hem fet referència abans, és una altra valuosa font d'informació, sobretot pel que fa a la ubicació de les fortificacions de la vila i a la necessitat de millorar-les per prevenir atacs carlins, especialment en uns moments en què aquests disposaven de peces d'artilleria, cosa que no havia succeït fins aleshores.

Totes aquestes fonts es completen gràcies a informacions orals, trameses pels descendents d'alguns protagonistes dels esdeveniments d'aquells anys, recollides al Centre de Documentació de la Rectoria Vella de Sant Celoni i que m'han estat també facilitades per l'amic historiador Josep Mª Abril, juntament amb alguna altra font d'informació escrita.

És obligat recórrer també a un treball publicat al número 3 de les *Monografies del Montseny* del qual n'és autor l'historiador i arqueòleg Josep Gudiol, que va ser el creador i després conservador del Museu Episcopal de Vic. El treball, *Collformic. Relació històrica dels successos ocorreguts des del dia 8 al 11 de gener de 1874, amb motiu de l'entrada dels carlins a Vic*, explica el paper dels celonins en l'acolliment dels supervivents d'aquella desfeta. I, per últim, m'han estat d'utilitat algunes recerques que jo mateix havia fet fa anys en estudiar *Les guerres carlines a Sant Esteve de Palautordera* en un treball publicat a *Monografies del Montseny* 13.

Tota la informació consultada no fa més que confirmar que Sant Celoni va ser un punt estratègic important en aquella lluita civil, com ho havia estat ja en l'anomenada guerra dels Set Anys. I que sobre la vila pesava l'obligació de subministrar a l'exèrcit queviures pels soldats, pinso i palla pels animals, i

també voluntaris i allotjament per uns i altres. A més d'haver de suportar el cost que les obres de fortificació suposaven per un Ajuntament que no disposava dels recursos necessaris, però que no estava disposat a posar les coses fàcils als carlins que, una i altra vegada, intentaven fer-se amb un punt estratègic bàsic per dominar tot el Baix Montseny.

Els llibres parroquials

En el capítol 16 de la seva obra *Santcelonines*, Mn. Jaume Vilageliu recollia ja una sèrie de dades en relació als anys de la tercera Guerra Carlina que figuren als llibres sacramentals i que encara avui són perfectament contrastables. La primera d'elles fa referència a l'absència dels sacerdots locals a diversos enterraments celebrats l'any 1874, situació que es desprèn d'una sèrie de partides de defunció en les quals hi figura una nota prou clara: *No asistió el Párroco, no se le administraron los Santos Sacramentos a causa de las turbulencias políticas*. En canvi, quan alguna vegada es troba exercint el seu ministeri a un sacerdot, aquest es trobava *en esta accidentalmente hallado*.

I algun full en blanc al llibre d'òbits i una inscripció posterior confirmen que l'allunyament dels responsables parroquials no era accidental sinó que era habitual en aquells moments, ja que aquella anotació explica el motiu d'haver deixat un espai per a futures inscripcions: *como es posible que se descubre aún alguna defunción de las muchas que ocurrieron en esta villa durante la emigración de su clero parroquial*.

Més dades d'aquests llibres: no sembla que s'hagués produït cap mort violenta de persones civils en aquells anys 1872-1876, però sí que es troben inscripcions de personal enquadrat als batallons militars: Josep Martí (8 de desembre de 1874, *d'un tret de fusell*), Llorenç Fa (7 de gener de 1875, *d'una descàrrega involuntària*), Manuel Forest (22 de febrer de 1875, *d'un tret casual al ventre*), Salvador Martí (19 de setembre del mateix any, *d'una ferida*) i Francesc Casajuana (músic militar que va morir assassinat el 19 de febrer de 1876).

La situació religiosa

L'aixecament carlí del mes de maig de 1872, vist amb bons ulls per bona part del clergat, especialment el rural, i que va ser l'origen de la tercera guerra Carlina, va derivar ben aviat en una sèrie d'actes antirreligiosos i en una persecució del clergat, regular i secular, que en un nombre important va abandonar el seu lloc i va fugir. No és gens estrany si considerem els antecedents, no gaire llunyans en el temps, de la crema de convents de 1835 i de les algarades

que seguiren a la Revolució de Setembre de 1868, que va significar el destonament d'Isabel II.

L'absència del clergue que es detecta als llibres parroquials s'explica en dos documents que reproduïx també Mn. Jaume Vilageliu al capítol 17 de la seva obra *Estampes històriques de Sant Celoni* i que creiem interessant transcriure aquí.

El primer és una carta que el rector Joaquim Martí va enviar al bisbe el 21 de març de 1875, i en la qual detallava les conseqüències de la Revolució de Setembre de 1868 i de la guerra posterior per a la vila de Sant Celoni. Aquesta carta confirma també el que més endavant explicarem en relació a la conversió del temple parroquial en una fortalesa i en el centre més important per la defensa de la vila i pel refugi dels seus habitants en cas d'atacs carlins: *no cabe duda que una de las poblaciones que más ha sufrido la Revolución de 1868 ha sido Sant Celoni; nada ha quedado en pie; todo ha sido arrastrado por la corriente de los principios disolventes y de la fuerza bruta que aquí han imperado. **El templo parroquial**, que, dicho sea de paso, estaba hecho una pocilga, **y la casa rectoral convertidos en una fortaleza**; el culto divino reducido a la nada; el archivo parroquial en poder del secretario de este Municipio que despachaba los documentos religiosos y eclesiásticos; el matrimonio católico abolido casi por completo y los verdaderos fieles obligados a llorar en silencio los desmanes de nuestros «regeneradores».*

I ja acabada la guerra, el 5 de gener de 1877, l'alcalde i els regidors de l'Ajuntament, així com els vocals de la Junta d'Obres parroquial i els majors contribuents de la vila, van enviar també al bisbat una carta ben explícita de la situació en aquells anys passats. A la carta hi explicaven els efectes de la guerra que el poble havia patit, en especial la presència i allotjament forçós de tota mena de tropes i la conversió de la parròquia en dipòsit d'armes i municions i lloc permanent d'estada de tropes atentes a la defensa de la vila: *que está apenado su cristiano corazón por la impiedad, por el ateismo, por la inmoralidad y sus amargas consecuencias cada día en desarrollo creciente entre este vecindario, como natural resultado de tres años de guerra durante los cuales, creencias, prácticas piadosas, costumbres, moral pública y privada, todo, en una palabra, toda la entidad religión y moral ha sido sacrificada en aras de esa pasión de odio rencoroso, autorizado con el disfraz de la GUERRA; no solo por la parte activa que voluntaria o forzosamente ha cabido a la Villa durante la lucha, sino por el roce obligado de todas las familias, por espacio de cuatro años, **con las fuerzas móviles o regulares de todas las armas de guarnición en esta plaza** y perniciosa influencia...*

La carta continua recordant que el temple parroquial va quedar convertit en **fuerte y depósito de armas y municiones, en centro de maldiciones y blasfemias**; *todavía recientes la aflicción de verse por muchos meses sin un sacerdote para celebrar el santo Sacrificio....* I, per tant, confirma el que dèiem abans en relació a la llarga absència del rector.

Un cop presentades les dades de les fonts històriques consultades que demostrin el trasbals que per la vila i pels seus habitants va significar aquesta guerra, tinc la impressió que les actes municipals d'aquells dies donen una visió una mica descafeïnada de la realitat que es vivia, una realitat diària on el desgavell i les incomoditats derivades de la presència de tota mena de tropes s'afegien a un sentiment generalitzat de por davant unes faccions carlines, cada vegada més ben armades, que campaven per la comarca. El present a Sant Celoni era incòmode i onerós, mentre el temor pel que pogués esdevenir pertorbava la vida normal dels seus habitants, els quals, vistes les experiències de llocs no gaire allunyats, temien pel futur de les seves vides i les seves hisendes en cas d'una ocupació carlina del poble.

Per tant, les actes municipals donen una visió fragmentària del conflicte que es vivia i, a partir d'elles és força difícil establir una cronologia dels esdeveniments. Més aviat deixen entreveure flaixos de la realitat i apunten temes diversos, tots ells ben reals en aquells moments: la provisió de l'exèrcit i dels animals, la preocupació per la fortificació de la vila, el problema de les lleves forçoses, el paper dels carabiners de Sant Celoni en els primers compassos del conflicte, l'allotjament forçós d'oficials i soldats a algunes cases del poble, etc.

Una de les primeres actes municipals d'aquells temps que parla de la guerra és la de la sessió que va tenir lloc el 8 de maig de 1873, i que fa referència a una problemàtica ben concreta: la causada per la provisió de la civada destinada a alimentar els almenys 250 cavalls de les columnes de l'exèrcit del Vallès. El pagès que subministrava aquesta civada exigia a l'Ajuntament el pagament al comptat i, en cas contrari, demanava l'aval d'algun particular solvent que li garantís el cobrament. El regidor Esteve Valls es va oferir a pagar per avançat els diners perquè l'Ajuntament no hagués de pagar uns interessos massa elevats al seu subministrador.

Un mes després, el 14 de juny, el ple va acordar expedir un rebut al regidor Josep Campàs qui, per compte de l'Ajuntament, havia subministrat palla a l'exèrcit per valor de 115 duros. Queda clar, doncs, que la presència de l'exèrcit, més enllà del seu allotjament a algunes cases del poble, al qual les actes municipals no fan menció fins gairebé un any més tard, significa un problema econòmic important en uns anys en què la situació de l'economia local era delicada. El 7 de setembre de 1874 l'acta del ple tornava a confirmar el pas per la vila i, també, la presència continuada a Sant Celoni d'algunes columnes de l'exèrcit, a les quals era obligat facilitar pinso, civada i palla, subministre al qual els comerciants del poble es resistien, basant-se en l'argument que l'Ajuntament no tenia diners i calia abans cercar qui financés la despesa.

Per fer-nos idea del que va significar aquest allotjament forçós de soldats i comandaments, cal llegir només l'acta de 25 d'abril de 1874 en la qual es diu textualment que *para evitar tropeles en los alojamientos se acuerda llevar a la próxima sesión un estado por el cual constará la población dividida por barrios con las casa que deban tener alojamientos de jefes y oficiales, sargentos y soldados*.

Un altre tema que figura a les actes van ser les lleves forçoses que sabem que hi va haver en aquells anys i de les quals la documentació dels plens només en recull una petita part. Efectivament, el 1873 s'havia ordenat ja l'allistament de tots el joves majors de 19 anys; mentre l'any següent, el govern va decretar una quinta extraordinària de 125.000 homes que obligava a l'allistament de tots els solters o vidus sense fills d'una edat compresa entre els 22 i els 35 anys, ordre que recull l'acta del ple celebrat el 7 d'agost de 1874. Es tractava de disposar d'unes tropes de reserva que s'haurien d'allistar en cas que no haguessin servit anteriorment l'exèrcit o que no haguessin pagat en metàl·lic la seva redempció del servei d'armes. Aquestes tropes s'afegien a les anomenades *rondes volants de districte*, formades ja el febrer de 1874. I l'any 1875 és el mateix coronel Salvador Masons, cap de les tropes aquarterades a Sant Celoni, qui va ordenar fer una nova lleva que obligava a l'allistament de tots els nois de 18 i 19 anys.

I convé subratllar un fet que no hem pogut comprovar a les actes de l'ajuntament de Sant Celoni, però sí, per exemple, a la documentació d'un ajuntament veí, Sant Esteve de Palautordera: totes les operacions que feien els ajuntaments del Baix Montseny relacionades amb les lleves forçoses i l'allistament de joves a l'exèrcit es feien sempre sota la protecció d'alguns efectius de la guarnició de Sant Celoni, a causa del temor a què els carlins compareguessin en ple procés, impedissin la seva realització i, a més, castiguessin l'ajuntament que obeïa les ordres d'allistament donades per la superioritat.

A banda de les tropes, dites eufemísticament *voluntàries*, que s'anaven reclutant com a resultat de l'evolució del conflicte, en els primers moments de la guerra els encarregats de defensar Sant Celoni davant possibles escomeses carlines eren només un grup de carabiners que tenien el seu quarter en el lloc on actualment hi ha l'edifici de l'Ajuntament. Ho confirma una nota que figura a l'acta del ple municipal de 15 d'octubre de 1873, en què l'Ajuntament i la Junta d'Armament i Defensa del poble, representada pels dos caps del batalló dels anomenats Voluntaris de la República i pels vuit capitans de les companyies d'aquest batalló, demana al president del Govern de la República el seu reconeixement oficial, després d'enumerar els mèrits d'aquests carabiners.

Aquesta acta comença destacant el bon comportament dels carabiners destacats a Sant Celoni, *modelo de lealtad, moralidad y disciplina, debiendo a su buen celo el que la población pueda descansar tranquila estando como está en su confianza*. I segueix: *dicha fuerza no ha tenido ocasión de batirse con los carlistas duran-*

te los nueve meses que llevan destacados en Sant Celoni, pero han contribuido en gran escala a que la población se haya sostenido siempre unida impidiendo en varias veces con su vigilancia que el enemigo haya podido aproximarse a los muros de la población, haciendo varios reconocimientos y salidas por los alrededores. A sus confidentes se debe que el vecindario no haya tenido la más pequeña alarma y que por los partes dados a los jefes de las columnas han resultado poder batir varias veces a las facciones carlistas como lo tiene probado la que mandaba el General Martinez Campos en Vilamajor donde se le ocasionaron al enemigo considerable número de bajas entre muertos y heridos, logrando dispersarlos completamente resultando no haberse vuelto a presentar el cabecilla Guíu, que era quien lo mandaba, creyéndosele muerto a resultas de dicha acción; con la del Teniente Coronel de Caballería en Sant Esteban de Palautordera donde tomó parte el destacamento para proteger la retaguardia...

I, per primer cop, el 20 de juny de 1873 apareix en una acta municipal la referència a les fortificacions que cal fer a la vila, tema que anirà ja sortint en algunes actes posteriors mentre duri l'amenaça carlina.

Les Rondes Volants

Més enllà del cos de carabiners que tenia, en principi, cura de la defensa de Sant Celoni, a mesura que el conflicte armat es va anar complicant va ser necessari recórrer a lleves forçoses de soldats i a la formació de diversos cosos d'exèrcit que tinguessin la mobilitat suficient per concórrer amb rapidesa a la defensa dels punts del territori amenaçats pels sublevats. De fet, eren unes tropes auxiliars de l'exèrcit regular, les quals la documentació militar d'aquells anys engloba sota el títol de *forces irregulars*.

La documentació municipal parla ja, a principis de 1874, de l'ordre que el comandant militar de Sant Celoni transmet a l'Ajuntament en relació a la necessitat de formació i mobilització de les anomenades Rondes Volants de Districte, cos d'exèrcit que s'encarregarà de reclutar el propi Ajuntament, donant-ne coneixement al tinent dels carabiners de guarnició a la vila. Aquest, el mes de març d'aquell mateix any, havia sol·licitat l'ampliació el cos de guàrdia situat als baixos de l'Ajuntament i l'habilitació de més espai per als possibles presoners. Aquest procés de mobilització de les Rondes Volants o de forces irregulars es va dur a terme a tot Catalunya.

Segons una Ordre del 17 de juny d'aquell any 1874, *les forces que es mobilitzin a Sant Celoni hauran d'ingressar forçosament a la Ronda Volant del districte, la qual tindrà un nombre d'oficials que, de moment, no és possible augmentar*. Dos dies després, s'ordena també a la força local que presenti l'estat de les seves armes i municions, i seguidament es dicten disposicions per prevenir les desercions i els canvis no autoritzats d'unitats.

Coneixem dues accions concretes d'aquestes Rondes a Sant Celoni. La primera va ser la que va portar a terme el batalló Franco-Mòbil núm. 4, comandat pel tinent coronel Salvador Masons, el qual el 6 de desembre de 1874 va defensar el poble de Sant Celoni de les faccions carlines, al front de les quals hi havia, entre d'altres caps militars, Savalls, Miret, Huguet i Socas, amb 3.000 infants, 200 cavalls i 2 peces d'artilleria. L'enfrontament va durar més de dotze hores i va ocasionar nombroses baixes a les dues parts en lluita. Si repassem les morts del llibre d'òbits abans esmentat veurem que alguna de les anotades correspon a aquestes dies.

La segona acció va succeir uns mesos després, el dia 23 d'abril de 1875. El mateix batalló de Salvador Masons, ajudat per les Rondes Volants de Mataró, Montnegre i alguna altra, va participar amb èxit en una acció contra els carlins posicionats al poble de Breda, que disposaven gairebé del mateix nombre d'efectius que en l'acció duta a terme contra Sant Celoni i que comptaven també amb artilleria de suport.

La importància d'aquestes Rondes Locals queda de manifest, a més, pel fet que encara a finals de 1875 s'ordena que qualsevol milícia que es mobilitzi a Sant Celoni o a Granollers s'ha de convertir en Ronda Local i s'ha d'integrar en el segon terç d'aquestes forces. I així fins a la seva dissolució, que no té lloc fins el 23 d'abril de 1876, quan acaba la guerra. A Sant Celoni coneixem el nom d'alguns dels seus oficials: Lluís Ruaix (capità) i Martí Pujadas (alferes).

Un testimoni oral

Conversant amb en Josep M. Abril sobre la meua recerca en relació als esdeveniments de la tercera guerra Carlina per Sant Celoni, em va facilitar unes notes preses per ell mateix el mes de juny de l'any 2007, arran d'una conversa amb en Sebastià Aymar, traspassat recentment, testimoni oral que corrobora la còpia d'un document aportat també per l'informant.

Es tracta de dues anècdotes prou il·lustratives del que passava en un Sant Celoni controlat per l'exèrcit liberal, en uns moments de temor generalitzat per la presència carlina als afores de la vila, amenaça que en algunes ocasions els rebels intentaven convertir en realitat.

Aymar li havia explicat el que havia sentit dir al seu avi, que era fill del protagonista dels fets, Joan Aymar Feu, espardenyer que vivia a Can Casquet. Aquest era director d'una petita orquestra de Sant Celoni, formada per tres o quatre músics, que anaven a tocar a les festes majors dels pobles de la rodalia. Un dia, havien d'anar a tocar a la Festa Major de Gaserans. Com que els carlins voltaven per aquella zona, el besavi, que era liberal, va decidir que no hi aniria; els altres músics, en canvi, van preferir córrer el risc a deixar perdre l'ocasió de

cobrar uns diners per la seva actuació. El que el director temia va passar: els carlins, com altres vegades intentaven fer, van segrestar els músics celonins amb la intenció d'obtenir un bon rescat pel seu alliberament, rescat que, gràcies a la recapta feta per Joan Aymar Feu entre la gent de Sant Celoni, van cobrar en forma d'una bona quantitat d'unces d'or.

Una altra anècdota té el mateix protagonista. Antigament a Ca l'Aymar hi havia una de les portes de la vila; fora de la muralla, a prop d'aquell indret només hi havia Can Cortada, una masia situada aproximadament davant d'on hi havia l'antiga fàbrica de Can Aymar. Els carlins, arrecerats a Can Cortada, disparaven contra ca l'Aymar i contra la porta de la vila, a la qual s'acostaven el màxim que podien per disparar. Un dia, el sergent carlí que comandava aquell escamot va disparar contra ca l'Aymar i el tret va entrar per la finestra del primer pis i va fregar l'orella d'en Joan Aymar (fins que es van fer obres a la casa encara era ben visible el senyal de l'impacte de la bala a l'habitació). L'home s'hi va tornar: i va apuntar tan bé que va matar el sergent carlí. Li va saber molt greu ja que la seva intenció no era pas matar-lo, sinó refusar l'agressió d'un atacant amb el qual fins i tot havia tingut algunes converses...

Relacionat amb la informació oral que acabem de relatar, s'hi afegeix un document que acredita la concessió a Joan Aymar Feu de la Creu del Mèrit Militar de primera classe que havia guanyat en l'acció de guerra que va tenir lloc a Sant Celoni el 17 de gener de 1872. La concessió va ser feta pel rei Alfons XII el 3 de juliol de 1877 a favor de l'esmentat *alférez de los voluntarios de Sant Celoni*.

Segons altres informacions, sembla provat que els carlins no s'estaven de bombardejar Sant Celoni amb peces d'artilleria des de Can Riera de l'Aigua i que el turó de la Mare de Déu del Puig era per a ells també un bon lloc per controlar el camí que des del pla de Palautordera portava directament a Sant Celoni.

Tots aquests fets, i d'altres que hem anat relatant, proven que la guerra era, per una banda, domèstica i casolana en el sentit que molta gent es coneixia, però també quan convenia era cruel i no hi havia contemplacions per ningú, com veurem de seguida, en referir-nos a un dels esdeveniments més sagnants d'aquells dies, que va començar amb la presa de Vic pels carlins, la fugida dels liberals de la ciutat a través del Montseny, la matança de Collformic i l'arribada d'alguns dels supervivents a Sant Celoni.

L'acolliment de Sant Celoni als supervivents de la matança de Collformic

El 10 de gener de l'any 1874 la ciutat de Vic va caure en mans de les forces carlines comandades per Tristany, un dels seus màxims capitosts. Un bon nombre dels seus defensors fugiren en direcció al Montseny, on esperaven

trobar refugi i, després de travessar-lo, poder arribar a Sant Celoni que, com hem repetit, no havia deixat d'estar sempre en mans liberals. Denunciada la seva presència per un guardabosc de la casa de la Codina, una masia de La Móra, foren perseguits pels carlins comandats pel coronel Ramon Vila de Viladrau i, la majoria, fets presoners a prop de Collformic. Sense cap mena de judici, un centenar dels fugitius van ser fusellats als voltants de la casa de Sant Andreu de la Castanya. Els que van poder escapar baixaren, passant per la casa de la Llavina a Montseny d'Amunt, en direcció a Sant Esteve de Palautordera. Des d'allí molts van ser traslladats a Sant Celoni, d'on havia sortit una ronda de voluntaris per protegir-los. A Sant Celoni van ser acollits més d'un centenar d'aquells vigatans fugitius supervivents de la matança de Collformic.

Ho explica Mn. Josep Gudiol en la seva abans esmentada crònica d'aquest terrible episodi de la guerra que va publicar el núm. 3 de les *Monografies del Montseny*: *alguns lograren arribar a Palautordera, altres anaren directament a Sant Celoni, varis quedaren abscondits per aquelles cases. Se ha de fer justícia a la gent d'aquelles dues poblacions que'ls assistí caritativament. Del que arribaren a Palautordera a quarts de sis del vespre, els més xafats y malalts foren transportats en dos carros y besties de bast fins a Sant Celoni, d'ahont sortí una ronda de voluntaris que'ls rebé y guardà. En la darrera població se'ls auxilià y allotjà, disputantse la gent la feyna de proporcionarlos cordials, aliments, robes y fins diners. Aquí se'n reuniren cosa d'uns 110 dels que havian sortit de Vich la matinada anterior...*

Són les dues cares d'una mateixa moneda: en una guerra civil tan visceral i fanàtica com la que estem relatant, en la qual va conviure la barbàrie més absoluta i el menyspreu al contrari, (com hem vist a l'acció protagonitzada per en Vila de Viladrau i els seus carlins a Sant Andreu de la Castanya), amb l'acolliment proporcionat per la gent de Palautordera i Sant Celoni als supervivents de la massacre. Això justificaria aquelles paraules d'Antoni Pladevall que citàvem a l'inici d'aquest treball en les quals apunta les contradiccions dels bàndols en lluita i que de maneres d'actuar reprovables n'hi havia al dos costats en lluita, de tal manera que es feia molt difícil simplificar.

Les fortificacions de la vila de Sant Celoni

Hi ha un aspecte, crec que fins ara força desconegut de la història local d'aquells anys, que té a veure amb les fortificacions que Sant Celoni va bastir i va millorar amb força dificultat per fer front a l'amenaça carlina que diverses vegades va arribar a les portes de la vila. Van ser unes fortificacions que van durar tant com va durar la guerra i que, per aquest motiu, es van mantenir només en funció del temor a la presència carlina i, sobretot, pel fet que les

forces rebels aquesta vegada disposaven de peces d'artilleria que feien més difícil la defensa de la vila en cas d'atac i aconsellaven reforçar els seus punts dèbils.

Tot seguit, analitzarem amb detall el contingut del document anunciat a l'inici del treball i que és l'eix d'aquesta monografia: l'expedient 2581, que sota l'epígraf *Diversos* i el subtítol *Comandància d'Enginyers* conserva l'Arxiu de la Corona d'Aragó. L'expedient conté també les dues notícies que he apuntat al principi, en referir-me a la segona guerra Carlina: una d'elles és la fortificació d'una casa destinada a allotjar el destacament de la vila i l'altra confirma l'ubicació posterior de l'Ajuntament (una vegada acabada ja aquesta segona guerra) al lloc on hi havia hagut aquell destacament. Però més enllà d'aquestes dades, també interessants, el subtítol de l'expedient i la resta d'informació encara ho és més: 1874-1875. *Estado actual de las fortificaciones en este pueblo y mejoras que deberían hacerse para resistir con éxito un ataque de las facciones.*

Abans d'entrar a veure quina era l'estructura d'aquestes fortificacions, observem també alguna dada complementària interessant en relació la situació de la vida local. Una d'elles és que hi havia hagut un considerable èxode de veïns, els quals havien marxat de Sant Celoni a causa del temor a la guerra. L'altra fa referència a la poca activitat del mercat setmanal, al qual la gent de la comarca es resistia a acudir, tant pel temor i la inseguretat dels temps com per la dificultat de les comunicacions en aquell dies.

Totes aquestes circumstàncies les acredita una carta, que porta data del maig de 1874 i està signada pel cap del setè batalló mòbil a Sant Celoni, Salvador Masons, màxima autoritat militar a la vila, en la qual explica que *se está concluyendo la fortificación en los puntos que se ha creído más oportuno para seguridad de la población*. Comenta que ha demanat als seus superiors que li enviïn dues peces més d'artilleria per proveir la segona bateria instal·lada a la vila, i anima els celonins que havien marxat a tornar a casa seva i també als veïns dels pobles propers perquè tornin a concórrer al mercat setmanal, tal com feien abans d'aquella guerra, ja que, segons deia, el bloqueig del poble no era real i la gent podia, de fet, circular pels camins com si no passés res.

Explica Masons també que, a fi de normalitzar i millorar les comunicacions, havia ordenat restablir el servei del cotxe de viatgers entre Arenys i Sant Celoni, encara que només fins a *Can Gorgui*, casa avui desapareguda, situada al peu de la carretera que venia d'Arenys, al terme d'Olzinelles (Can Draper) i a un quart d'hora de Sant Celoni, i que allà els passatgers continuessin el trajecte a peu fins al centre de la vila.

Per altra banda, la nota comenta que el motiu que el servei postal estigui descuidat és l'actitud negativa de l'administrador de Correus de Sant Celoni, que es nega a recollir les cartes a Arenys, de manera que qui recull les cartes i assegura el correu postal a aquesta població és un correu militar.

A la mateixa data, un capità de la Companyia de Ferrocarrils del Regiment d'Enginyers, anomenat Pedro Lorente, informa a la Capitania General que a Sant Celoni *las fortificaciones son pasajeras y débiles por falta de espesor de los muros debido a haber sido ejecutadas en época en que las facciones no contaban con artillería*. I afegeix que són també incompletes i ineficaces davant el foc enemic *en atención a que por economía, al formar el recinto dentro del cual se encuentra comprendida toda la población utilizaron muchos de sus edificios formando parte de él...* Davant d'aquesta situació, aconsella *construir tres tambores para fuegos flanqueantes de fusilería y aumentar el espesor de los parapetos de una torre construida para artillería situada en la parte superior de la Iglesia*.

L'escrit, doncs, denuncia l'estat de les fortificacions que no es corresponien amb el potencial artiller de l'enemic, confirma el que sembla evident i és que les pròpies parets o tanques de les cases de la vila constituïen el recinte amurallat (com després veurem clarament) i que l'edifici de l'església era una de les peces importants per a la defensa de la vila, ja que tenia instal·lada una bateria amb peces d'artilleria.

En aquelles mateixes dates, concretament el 2 de juny de 1874, un ofici de les autoritats del cos d'Enginyers Militars ordena que es procedeixi d'immediat a ampliar els parapets de la torre situada a la part de darrere de l'església que serveix per a l'artilleria i que s'hi construeixin 3 *tambors* flanquejants per a resguard dels fusellers; i que tot plegat es faci sota la direcció d'un oficial d'aquest cos.

A més d'aquests escrits indicatius de la preocupació per la defensa de la vila que tenia el cos d'Enginyers de l'exèrcit, atent especialment a la línia fèrria per assegurar les comunicacions i evitar que aquestes fossin tallades per l'enemic, l'expedient conté altres documents que descriuen de manera més completa l'estat de les defenses de Sant Celoni en aquell moment i aconsellen el que calia fer per millorar-les. Un d'ell és força descriptiu i ofereix solucions concretes per modificar l'estat d'aquelles precàries fortificacions. Està datat el mes de juliol de 1874 i és un document explicatiu que va acompanyat, a més, pel pressupost de les obres que suggereix que caldria fer.

Després de subratllar la importància estratègica de Sant Celoni i la necessitat de mantenir-lo ocupat per l'exèrcit, tal com s'havia fet a la guerra dels Set Anys, és a dir, durant el primer aixecament carlí, descriu l'estat de les fortificacions de la vila en aquell mes de juliol de 1874 en aquests termes:

Se componen de una línea continua formada por los muros posteriores de algunas casas y en su mayor parte por el cercado de los huertos o corrales de casi todas las demás. Estos muros formados de piedras rodadas y barro, revocados algunos exteriormente con mortero ordinario de poco espesor, en los cuales (no en todos) se han abierto aspilleras, presentan una débil resistencia, pudiendo decirse que su actual objeto es mas bien evitar una sorpresa o golpe de mano imprevisto.

Por haberse querido comprender dentro de la línea continua indicada casi toda la población (sólo queda fuera una manzana de casas a la derecha de la entrada de la carretera de Barcelona) y por su misma situación topográfica, presenta aquella una serie de ángulos muertos y sectores privados de fuegos que se ha tratado de remediar por medio de tambores que eviten hasta cierto punto parte de los inconvenientes pero que son algunos muy débiles y exiguos que apenas puede un solo hombre servirse de sus armas y hacer fuego.

Sembla ben clar que, en aquells anys, el que podríem anomenar recinte emmurallat de Sant Celoni no el formaven més que les parets posteriors de les cases i, en alguns trams, les tanques dels horts. Aquestes parets, de pedra i fang, no tenien pas gaire a veure amb un típic recinte emmurallat, el qual sí que havia existit a l'època medieval quan la vila es trobava sota el domini dels Hospitalers, i la Força o muralla, amb les seves torres de defensa, protegia els seus habitants. Aquest antic recinte emmurallat tenia aproximadament uns 37 metres d'amplada per uns 135 metres de llargada i estava encerclat per un vall o fossat.

Havent perdut la seva utilitat defensiva, l'antiga muralla es va anar degradant i, fin i tot, l'any 1681 (per ajudar a les despeses de construcció del nou temple parroquial) es van vendre els terrenys que ocupaven els valls o fossats per fer-hi horts, alguns dels quals amb el temps es convertiren també en habitatges, de tal manera que les noves vivendes i horts engrandien, de fet, el perímetre antic de la zona emmurallada. Per això no és d'estranyar que l'acta del ple de l'Ajuntament celebrat el dia 12 de gener de 1874 xifrés en 221 metres la llargada de la muralla en aquell moment.

Aquesta devaluació de l'antiga muralla és el motiu que explica per què la seva utilitat defensiva era ben minsa aquell any 1874 davant un hipotètic atac d'unes forces que disposaven de peces d'artilleria, i per què requeria, com diu l'informe que estem repassant, reforçar els precaris murs o tanques amb *tambors*. Aquests tambors no eren més que unes fortificacions suplementàries, generalment de forma circular, fetes de mamposteria, estakes o troncs d'arbres (que s'acostumaven a compactar amb terra) i que s'adossaven a la part exterior dels murs o de les portes d'una vila o ciutat, de tal manera que els homes que la defensaven poguessin batre l'enemic i protegir el tros de muralla corresponent. I per aconseguir això, els petits *tambors* existents aleshores a Sant Celoni no semblaven adequats, ja que permetien només la presència d'un sol home amb la seva arma.

L'escrit continua descrivint les defenses de la vila de la següent manera: *como parte principal de la defensa existen 4 torreones o baterias situados, uno al lado de la puerta de Gerona para batir la carretera, otro entre esta y la estación de ferrocarril, otro al lado de la estación batiendo toda la línea férrea y, por último, la batería de la Iglesia flanqueando el costado derecho del recinto y particularmente dirigiendo sus*

fuegos contra el turó de la Mare de Déu del Puig. I aquestes bateries, diu, con 3 ó 4 cañones, sólo tienen espacio para el servicio de 1 ó 2 piezas de corto calibre excepto la de la Iglesia que tiene más capacidad pero cuyos merlones tienen poco espesor.

Com és sabut, una bateria no és més que l'agrupació d'un cert nombre de canons que estan sota un comandament únic. Segons sembla, aquestes bateries es trobaven protegides en uns torreons situats estratègicament. Els *merlones* que esmenta serien els merlets, és a dir, la part prominent i més alta dels torreons des d'on es podria disparar a l'enemic estant protegit pel seu mur superior.

Aquestes bateries, com veiem, estaven situades estratègicament: la primera al costat de l'antiga porta de Girona la qual, per tant, no sembla que estigués encara enderrocada en aquell any 1874, ja que un altre ofici de l'expedient que comentem aconsellava augmentar la resistència dels portals de fusta de Barcelona i de Girona i, a més, folrar-les amb planxes de ferro. Cadascuna d'aquestes bateries tenia una finalitat: la primera, protegir la carretera antiga provinent de Girona; una altra, protegir la banda de llevant de la vila; la tercera, defensar la via del tren i la principal, la situada a l'església, prevenir la vila i els seus habitants de possibles atacs carlins des del proper turó de la Verge del Puig.

La descripció que, a continuació, fa de l'església com a centre de defensa principal pels habitants del poble en cas d'un atac important és prou curiosa: *la Iglesia, por dentro de la cual tiene su entrada la última batería, es capaz, de sólida construcción y aspilladas las ventanas que se hallan sobre la bóveda que hay entre las capillas laterales, y con un tambor delante de la puerta principal que da a una plaza en el interior de la población. Es el último reducto de seguridad para acoger a la guarnición y aun a parte de todos los habitantes de Sant Celoni, en la que es fácil sostenerse y causar numerosas bajas al enemigo y sostenerse esperando una columna siempre que haya víveres y municiones. Tiene dos pozos y un depósito de municiones, y para defender mejor la puerta de Barcelona situada a unos diez metros hay un tambor apoyado en una de las casas. En la de Gerona hay otra puerta.*

Després d'aquesta descripció tan gràfica és prou evident que l'aleshores relativament nova parròquia de Sant Martí servia per a tot menys com a centre de culte. La bateria principal del poble estava situada dins del temple i s'hi accedia a través de l'entrada d'aquest, mentre que, adossat a la porta principal, hi havia almenys un *tambor* i un altre sembla que estava recolzat en una de les cases de la plaça per defensar més fàcilment la porta de Barcelona propera. Per altra banda, també aquest escrit confirmaria l'existència encara de la porta de Girona i no desmenteix l'existència de més elements defensius de l'edifici situats a la seva part posterior, a què feia esment un ofici que abans hem referit.

Després d'aquesta descripció de l'estat de les defenses locals, el cos d'En-

ginyers Militars proposa en el seu ofici quines entén que han de ser les reformes necessàries per millor protegir la vila.

En primer lloc, reconeix que el mur que tanca l'espai urbà no pot augmentar la seva amplada, ja que això suposaria construir-lo pràcticament de nou, amb un recorregut de muralla total superior als dos quilòmetres, fet que resultaria massa car i serviria només per fer front a atacs imprevistos. Per tant, conclou que cal centrar la defensa de la vila en les bateries i en l'església, i no a la muralla.

De l'església recomana engrandir l'amplada dels merlets de la bateria que té instal·lada a la part superior perquè puguin resistir millor un atac amb artilleria. Tanmateix, aconsella ampliar l'espai que ocupen les altres bateries existents que abans hem esmentat.

A més de les bateries referides, es diu que en diferents llocs (entenem que de la muralla) hi ha *tambors*. Cita aquests: *Sayol*, *Piñeta*, *Puerta de Campins*, *Rosell*, *Ribas*, *Bosch i Pons*, i aconsella incrementar la seva capacitat perquè des del seu interior hi puguin disparar *con desahogo* 6 o 8 homes. És curiós contrastar on es trobaven aquestes *tambors* dins l'estructura d'aquella muralla.

El *tambor* de *Sayol* podria estar situat aproximadament a Can Sayol, bòbila que havia existit al carrer de Sant Roc, és a dir, a prop de l'antic portal de Girona i on hi havia les cases d'en Saiol a la cantonada d'aquell carrer amb el de Sant Llorenç. El *tambor* de *Piñeta* (en altres llocs de l'expedient que comentem diu *Pañuela*) es podia trobar situat al carrer de la Vilanova al capdamunt del carrer Major, prop del portal d'en Bonavida on habitava la família Gibert àlies *Panyeta*, segons el recull toponomàstic fet per l'Enric Garcia-Pey i en Josep Llovera. La *Porta de Campins* sembla clar que es trobava a l'inici de la dreuera que duia a Campins, un camí sempre molt transitat, sobretot per anar a mercat. Can *Rosell*, on hi hauria un altre *tambor*, no el tenim documentat a no ser que fos una casa coneguda com *Cal Rosselló*, situada al carrer dels Valls.

Un dels altres *tambors* es trobaria al carrer Major, on hi havia Can *Ribes*, on actualment hi ha l'empresa *Finques Sant Celoni*, lloc darrera el qual sembla hi havia hagut una torre (avui inexistent), segons informacions de Miquel Grivé. L'altre *tambor* esmentat pels enginyers militars seria el de Can *Pons*, que podria estar situat a la plaça Major on havia viscut la família Ribalta àlies Pons. I, per últim, el *tambor* dit *Bosch* es trobaria darrera el que avui és carrer Major, on hi havia Can *Bosch*, on hi ha avui el local del *Cafetó*, davant de l'enderrocat portal de les Hores.

Resseguint, doncs, el document, veiem com els punts proposats per la defensa de la muralla són encara avui perfectament identificables i responen a una distribució raonable que cobreix les diferents portes de la vila i les parts de murs que queden entre elles.

Més enllà de la millora dels *tambors* amb la finalitat que acabem de dir,

els enginyers militars proposaven altres mesures: una d'elles, la de construir dos murs de totxo amb espitlleres, un d'ells a la dreta del *baritorio de Godo* i l'altre davant de la fàbrica de teixits. El primer es trobaria al final del carrer de les Flors (Plaça del Bestiar) on vivia la família Pascual àlies *Godo*; el segon mur correspondria a l'antiga fàbrica tèxtil de *Can Martori*, a l'actual carrer d'Anselm Clavé.

També recomanen tancar i construir espitlleres els murs que envolten l'estació, i obrir espitlleres a tots els murs que envoltaven la vila i que en aquell moment no en tenien perquè els seus defensors poguessin disparar protegits.

Quedava un altre punt de defensa de la vila que els informants no obliden i és el del Turó de la Mare de Déu del Puig. Després de recordar que en èpoques passades els carlins hi havien emplaçat una peça d'artilleria per atacar el poble i van ser obligats a retirar-la pels trets del canó de la bateria que hi havia a la part superior de l'església, reiteren la conveniència de mantenir-lo ocupat per impedir que l'enemic s'hi torni a posicionar, entre d'altres motius, per vigilar els principals camins que de la muntanya del Montseny porten a Sant Celoni passant per Sant Esteve i Palau.

En aquest lloc proposen construir-hi una torre de dos pisos, amb terrat i matacà, una manera de coronar aquesta torre de defensa amb parapet i espitlleres per poder observar i hostilitzar l'enemic. L'entrada a la torre hauria de ser pel segon pis, per mitjà d'una escala de mà que es pogués retirar.

La torre hauria de tenir cabuda per un destacament de 30 homes, que s'haurien de rellevar diàriament, i ser capaç de resistir el foc de l'artilleria, i tindria la següent distribució: a baix, magatzem pel menjar i les municions i una llar de foc. Al pis, jaços per la tropa i un departament per l'oficial que la comandés.

Una darrera observació de l'informe adverteix que, en el cas que les operacions de les columnes carlines sovintegessin a Sant Celoni, l'antic edifici que havia estat convent de monges (suposem que es refereix a l'Hospital Vell, on fins feia pocs anys hi havia hagut l'escola per a nenes de les germanes concepcionistes les quals també atenien els malalts) es podria habilitar com a Hospital militar, que podria atendre 40 malalts o ferits amb totes les condicions i comoditats necessàries.

El que no sabem amb certesa és fins a quin punt es van dur a terme totes les obres aconsellades en eis documents que acabem de comentar; el que sí coneixem és que les fortificacions van tenir una existència efímera i, tot just acabada la tercera guerra Carlina les coses van tornar al seu estat anterior.

Efectivament, el mes de juliol de 1876 un grup de propietaris de Sant Celoni va demanar permís a les autoritats militars per poder «destapiar» les portes posteriors de les seves cases que llindaven amb el camp i que havien

estat tapiades amb motiu de la guerra. La sol·licitud la van firmar Pau Guerri, Martí Vilà, Josep Ribalta, Joan Chanut, Francesc Alguersuari, Miquel Draper i Josep Alfaras. Responent aquesta petició, es va autoritzar l'obertura de totes les portes d'aquestes cases que llindaven amb el camp, sempre que el cost que això comportava anés a càrrec dels sol·licitants.

Aquest mateix mes es va concedir també l'autorització per enderrocar les obres de defensa de l'estació del ferrocarril, i el mur que s'havia construït davant la façana lateral de la fàbrica de Can Sayol.

Finalment, un any més tard va ser el mateix Ajuntament de Sant Celoni el que, mitjançant un escrit de data de l'1 d'agost de 1877, es va dirigir al Capità General de Catalunya en els següents termes: *pongo en su conocimiento que existen todavía en esta villa parte de las obras de fortificación que se construyeron durante la guerra carlista para defensa de esta población; las obras fueron costeadas por el municipio... van desapareciendo objetos, los materiales se malogran y los muros van desmoronándose... dado que todo ello no tiene ya ningún valor ni utilidad... solicita destruir dichas obras...* Encara no havia passat un mes, quan el 28 d'agost d'aquell any es va rebre l'autorització del Capità General per enderrocar unes obres, costoses en el seu moment però efímeres en el temps, que van deixar poca petjada a la història local.

FONS CONSULTATS

Arxiu de la Corona d'Aragó. Diversos. Comandància d'Enginyers. Vol. 593. expedient 2581 (Sant Celoni).

Arxiu Municipal de Sant Celoni. Actes del Ple de l'Ajuntament del 15 d'octubre de 1873 al 3 de novembre de 1876.

Centre de documentació i Àrea de Cultura municipal de la Rectoria Vella de Sant Celoni. Documentació relativa a l'actuació de las *Rondas Volantes, Cuerpos Francos y Fuerzas Movilizadas de Cataluña*, així com de la *Comandancia militar de Sant Celoni*, recollida per Josep Mª Abril.

Notes diverses i transcripció d'informació oral d'alguns esdeveniments d'aquells anys, facilitades per Josep Mª Abril.

Arxiu Parroquial de Sant Celoni. Llibres d'òbits corresponents al període estudiat.

Documentació diversa.

Arxiu Municipal de Sant Esteve de Palautordera. Documentació diversa.

Arxiu Municipal de Vallgorguina. Id.

BIBLIOGRAFIA

- ABRIL LÓPEZ, JOSEP M^a. *A estudi! Les escoles a Sant Celoni de 1857 a 1939*. Publicacions de la Rectoria Vella. Sant Celoni, 2004.
- CANALS M., MASVIDAL C., MENACHO A. *Taula rodona: les guerres carlines al Montseny*. Monografies del Montseny 4. Viladrau 1989.
- GARCIA-PEY, ENRIC. LLOVERA, JOSEP. *Recull toponomàstic de Sant Celoni. Noms de casa i de lloc*. Publicacions de la Rectoria Vella, San Celoni 2007.
- GRIVÉ MASÓ, MIQUEL. *Recull de temes d'història local*. Centre d'Estudis i Documentació del Baix Montseny. Sant Celoni 1988.
- GUDIOL, MN. JOSEP. *Collformic. Relació històrica dels successos ocorreguts des del dia 8 al 11 de gener de 1874, amb motiu de l'entrada dels carlins a Vic*. Monografies del Montseny 3. Viladrau 1988.
- PLADEVALL, MN. ANTONI. *Les malifestes dels trabucaires*. Monografies del Montseny 3. Viladrau 1988.
- PLADEVALL, MN. ANTONI. *La tercera guerra carlina vista per un liberal. Extractes de la «Crònica» de Joan Camps i Prat, de Seva (1824-1905)*. Patronat d'Estudis Osonencs. Vic 2000.
- PORTALS MARTÍ, JOAN. *Les guerres carlines a Sant Esteve de Palautordera*. Monografies del Montseny 13. Viladrau 1998.
- VILAGELIU, MN. JAUME. *Santcelonines*. Imprempta Bilbeny. Sant Celoni 1977.
- VILAGELIU, MN. JAUME. *Estampes històriques de Sant Celoni*. Imprempta Bilbeny. Sant Celoni 1976.
- VILAGELIU, MN. JAUME. *L'Església parroquial de Sant Celoni*. Imprempta Bilbeny. Sant Celoni 1970.

L'església i l'entorn urbà de Sant Celoni vistos des del turó de la Verge del Puig.

Encara són visibles dues espitlleres a un dels murs laterals de la Parròquia de Sant Martí de Sant Celoni.

La torre de ca l'Aymar, punt de defensa dels atacs provinents de Girona.

L'actual Ajuntament de Sant Celoni s'ubica en un lloc que havia estat casa-fortí per a la guarnició de la vil·la i, més antigament, seu d'un hostel.

La part posterior de l'església parroquial conserva encara el seu aspecte de fortalesa en la qual hi havia instal·lada una bateria.